

THE ACTIVITIES CARRIED OUT BY HACI ADİL BEY, THE MINISTER OF INTERNAL AFFAIRS OF THE TIME AND THE BOARD OF REFORMISTS IN RUMELIA ACCORDING TO THE PRESS OF THE SECOND CONSTITUTIONAL ERA

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ BASININA GÖRE DAHİLİYE NAZIRI HACI ADİL BEY VE ISLAHAT HEYETİ'NİN RUMELİ'DEKİ FAALİYETLERİ¹

Mesut YAVAŞ²

Abstract

The present study aimed to explore the activities of the Board of Reformists formed under the presidency of Hacı Adil Bey, the Minister of Internal Affairs of the time with the purpose of seeing on site what actions could be taken in Albania, especially in terms of education and public works, based on the newspapers having a high circulation at that time. The decisions and steps taken especially with regards to education by the Board of Reformists that set off in the spring of 1912 and returned to İstanbul after following the route of Thessaloniki, Skopje, Mitrovica, Peja, Gjakova, Shkodra, Elbasani and Ohrid were the focus of the present study. On the other hand, it was found out that government offices, roads, police stations and prisons had been built besides schools in the region, within the scope of the reform plan. The activities of the Board of Reformists in Rumelia were mentioned in articles besides the newspapers of the time. During this era, references to the actions taken in Albania were not just limited to newspaper columns but also discussed in the Council. Hence, Hacı Adil Bey, the Minister of Internal Affairs of the time took the floor and gave information to the Council about the activities carried out with the Board of Reformists in Albania.

Keywords: The Second Constitutional Era, Rumelia, Albanians, Adil Bey, Board of Reformists (Islahat Heyeti)

Özet

Bu çalışma, eğitim ve imar faaliyetleri başta olmak üzere Arnavutluk'ta neler yapılabileceğini yerinde görmek amacıyla Dahiliye Nazırı Hacı Adil Bey Başkanlığında teşkil edilen Islahat Heyeti'nin Rumeli'deki faaliyetlerini, dönemin yüksek tirajlı gazeteleri üzerinden vermeyi amaçlamıştır. 1912 yılı baharında yola çıkan ve Selanik, Üsküp, Mitroviçe, İpek, Yakova, İşkodra, Elbasan ve Ohri güzergahını takip ederek İstanbul'a dönen Adil Bey ve heyetinin özellikle eğitim konusunda aldığı kararlar ve attığı adımlar, bu çalışmanın konusunu oluşturmuştur. Diğer yandan ıslahat programı çerçevesinde bölgede okulların yanı sıra hükümet konaklarının, yolların, karakolların ve hapisanelerin de yapıldığı tespit edilmiştir. Islahat Heyeti'nin Rumeli'deki faaliyetleri dönemin gazetelerinde haber olmanın yanı sıra makalelere de konu olmuştur. Bu dönemde Arnavutluk'ta yaşananlar yalnızca gazete sütunlarıyla sınırlı kalmamış ve doğal olarak Meclis'e de taşınmıştır. Nitekim Dahiliye Nazırı Hacı Adil Bey, yaşananlar konusunda söz almış ve Islahat Heyeti ile birlikte Arnavutluk'ta yaptığı çalışmalar hakkında Meclis'e bilgi vermiştir.

Anahtar Kelimeler: İkinci Meşrutiyet Dönemi, Rumeli, Arnavutlar, Adil Bey, Islahat Heyeti.

¹ Bu makale, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan, "Türk Basımına Göre Arnavutça Eğitim ve Alfabe Tartışmaları (1908-1912)" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

² Öğr. Gör. Dr. Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu. myavas07@gmail.com

Giriş

İkinci Meşrutiyet'in 1908 Temmuz'unda ilanıyla başlayan süreçte, aşağı yukarı üç yıl geçmişti. 1911 yılı sonlarına gelindiğinde hükümet, Arnavutluk'ta acilen tesis edilecek okulların açılması, atanacak öğretmenlerin durumu ve okullarda seçmeli olarak Latin harfleriyle yapılacak öğretime izin verilmesi konularındaki çalışmalarını tamamlamak üzereydi. Bu konuda basında çıkan ilk haberlerde içerisinde bölgeye gönderilecek teftiş heyetinin görevlerinin de yer aldığı bir talimatın hükümet tarafından hazırlandığı duyuruldu.³ Sonraki haberlerde ise hükümetin Kosova, İşkodra, Manastır ve Yanya vilayetleriyle bunlara bağlı köy ve kasabalarda eğitim alanındaki ihtiyaçların tespiti ve temini ile buralarda okullar açılması yönünde çalışmalar yapılabilmesi için bölgeye görevliler atadığı bildirilmişti. Bu isimler, Matbaa-i Âmire Müdürü Hamit Bey ve Bakanlık muhasebecisi Cevdet Bey idi. Görev sahaları ise şöyle tespit edilmişti: Manastır ve Yanya vilayetlerinden Hamit Bey, Kosova ve İşkodra vilayetlerinden ise Cevdet Bey sorumlu kılınılmışlardı.⁴

Nitekim geniş yetkilerle donatılan Cevdet ve Hamit Beyler, Maarif Nazırı Emrullah Bey'den bazı talimatlar da alarak bölgelerine gitmek üzere İstanbul'dan ayrılmıştır.⁵ Bunlardan Maarif Nezareti muhasebecisi Yanyalı Cevdet Bey'in sorumluluk alanları Kosova ve İşkodra vilayetleriyle sınırlandırılmıştır. Takvim-i Vakâyi ve Matbaa-i Âmire Müdürü Hamit Bey ise Manastır ve Yanya vilâyetlerinde görev yapacaktır. 1912 yılının ilk günlerinde bölgeye ulaşan bu iki memurdan Hamit Bey Manastır'da, Cevdet Bey ise Üsküp'te çalışmalarına başlamıştır.⁶ İlk olarak yeniden tesis edilecek okulların yerlerinin tespiti amacıyla bir heyet oluşturularak, köy ve kasabalar gezilmeye başlanmıştır. Mart ayından sonra ise bu iş için ayrılan paraların sarf edilmesiyle okulların inşaatlarına başlanması kararlaştırılmıştır.⁷

Bölgedeki çalışmalarını sürdüren Cevdet Bey bir süre sonra Maarif Nezareti'ne gönderdiği yazıda, Arnavutluk'un çeşitli bölgelerinde yaptırılacak okulların inşasına nezaret etmek üzere bir mimar gönderilmesini talep etmiştir.⁸ Bu arada Manastır'daki

³ "Arnavudluk Tedrisât Kanunu", *Yeni İkdâm*, 28 Teşrin-i sâni 1327 [11 Aralık 1911], 4. Bu konuyla ilgili olarak çıkan haberler için ayrıca bkz. "Arnavudluk Mektepleri Talimnâmesi", *Yeni İkdâm*, 30 Teşrin-i sâni 1327 [13 Aralık 1911], 3. Sabah da haberinde, Maarif Nezareti'nin Arnavutluk'ta yeniden ilkokulların kurulmasına karar verdiğini duyurmuştur. Haberin devamında Nezaretin bunun için bir maarif müfettişi atayarak bazı kasabalarda inşaatına başlanan okulların yapımına nezaret etmek üzere müfettişin bir heyetle birlikte birkaç gün içinde bölgeye hareket edeceğini duyurmuştur. Bilgi için bkz. "Arnavudlukda Mekâtib", *Sabah*, 27 Teşrin-i sâni 1327 [10 Aralık 1911], 2.

⁴ Matbaa-i Amire Müdürü Hamid Bey, Arnavutluk'ta inşa ve tamir olunacak ilkokulların durumu hakkında Şura-yı Devlet Maliye Dairesi'nde yapılan toplantılara Maarif Nezareti müsteşarı Said Bey ile birlikte katılmıştır. Bilgi için bkz. "Arnavudlukda Mekâtib", *Yeni Gazete*, 28 Teşrin-i sâni 1327 [11 Aralık 1911], 3. Sabah, bu toplantıda Arnavutluk'ta acilen tesis edilecek ilkokulların inşası ve bu okullardaki öğrencilerin istirahatlerinde kullanacakları çocuk bahçelerinin yapılması konularının da masaya yatırıldığını duyurmuştur. Sabah'ın haberine göre ayrıca öğretmen ihtiyacı ve maaş ödemeleri ile öğretimde Latincenin seçmeli olarak öğretilmesi konuları da değerlendirilmiş ve bu konularla ilgili olarak bir talimat hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "Arnavudluk Mekâtibi İçin", *Sabah*, 28 Teşrin-i sâni 1327 [11 Aralık 1911], 2-3. Sabah, bu haberinden kısa bir süre sonra yayımladığı diğer bir haberinde ise Cevdet ve Hamit Beylerin gelecek hafta başında İstanbul'dan ayrılacaklarını duyurmuştur. Bilgi için bkz. "Arnavudluk Mekâtibi", *Sabah*, 3 Kanun-i evvel 1327 [16 Aralık 1911], 3. Görevlendirmelerle ilgili olarak çıkan haberler için ayrıca bkz. "Arnavudlukda Maârif", *Yeni Gazete*, 17 Teşrin-i sâni 1327 [30 Kasım 1911], 3. "Arnavudlukda İcrâât", *Yeni Gazete*, 6 Kanun-i evvel 1327 [19 Aralık 1911], 2. "Tesis-i Mekâtib Memurları", *Yeni Gazete*, 6 Kanun-i evvel 1327 [19 Aralık 1911], 3. "Rumeli Mektepleri İçin", *Sabah*, 14 Kanun-i evvel 1327 [27 Aralık 1911], 3.

⁵ "Arnavudluk Mekâtibi-i Müfettişleri", *Yeni Gazete*, 24 Kanun-i evvel 1327 [6 Ocak 1912], 3. Sabah heyetin ayrılış tarihini 21 Aralık 1911 olarak verirken, Tanin bu tarihi 7 Ocak 1912 olarak vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. "Arnavudluk Mekâtibi", *Sabah*, 8 Kanun-i evvel 1327 [21 Aralık 1911], 2. "Arnavudluğa Gidecek Heyet", *Tanin*, 25 Kanun-i evvel 1327 [7 Ocak 1912], 2.

⁶ "Arnavud Mekâtibi", *Tanin*, 14 Kânun-i sâni 327 [27 Ocak 1912], 4. Bu kişilerin bölgeye ulaştıklarına dair haberler için ayrıca bkz. "Şuûn-ı Muhtelif", *Sabah*, 31 Kanun-i evvel 1327 [13 Ocak 1912], 4.

⁷ "Rumelide Mektepler", *Sabah*, 19 Kanun-i sâni 1327 [1 Şubat 1912], 1.

⁸ "Arnavudluk Mektepleri İçin", *Yeni İkdâm*, 5 Kanun-i sâni 1327 [18 Ocak 1912], 2.

faaliyetlerini sürdürmekte olan Hamit Bey'in planlarının ilk sırasında ise öğretmen okulunda bir lisan kısmının açılması düşüncesinin yer aldığı görülmektedir. İki sınıftan oluşması planlanan bu kısmın bir sınıfında Arnavutça Arap, diğerinde ise Latin harfleriyle okutulacaktı. Fakat öğretmen okulu binasında hem bu iki sınıf, hem de yatakhane için uygun yer olmadığından okul dışında yer bakılmaktaydı. Ayrıca bu çalışmalara paralel olarak öğretmen okulu üyelerince teşkil edilen bir komisyon tarafından da yatak ve diğer ihtiyaçların karşılanmasına çalışılmaktaydı.⁹ Diğer yandan faaliyetlerini Manastır'da sürdüren Hamit Bey'in çalışmalarını Manastır merkeziyle sınırlandırmayarak Debre'ye hareket ettiği ve buradaki okullaşma çalışmalarıyla ilgilenmeye başladığı görülmektedir. Hamit Bey, Debre'de Latin harfleriyle öğretim yapacak bir okulun açılması konusunda çalışmalarda bulunurken, Cevdet Bey de Kalkandelen'den ayrılarak Üsküp'e gelmiştir.¹⁰ Hamit ve Cevdet Beylerin eğitim faaliyetleri konusundaki çalışmaları tüm hızıyla sürerken, hükümet bu kez çok daha yetkili bir ismi, dönemin Dahiliye Nazırı Hacı Adil Bey'i bölgeye göndermeye karar vermiştir. Bu çalışma da Adil Bey Başkanlığındaki Islahat Heyeti'nin Rumeli'deki faaliyetlerini dönemin gazete sayfaları üzerinden vermeyi amaçlamıştır. Ayrıca bu konuda Meclis-i Mebusan' da yaşanan tartışmalara da değinilmiştir. Böylece hükümetin eğitim konusunda ortaya koyduğu çalışmalar, gazeteler ve tutanaklar ışığında günümüze aktarılmaya çalışılmıştır.

Madde I. 1. Dahiliye Nazırı Hacı Adil Bey ve Islahat Heyeti'nin Teşekkülü

Hükümet, başta eğitim ve imar faaliyetleri olmak üzere ıslahat anlamında Arnavutluk'ta neler yapılabileceğini yerinde görmek üzere 1912 yılı baharında Dâhiliye Nazırı Adil Bey Başkanlığında bir heyet oluşturur. Bu teşekkül, bir anlamda Arnavutluk'ta yapılmak istenilenin Bakan düzeyinde yerinde tespiti anlamına da gelmektedir. Heyette, Arnavutların tanıdığı ve hürmet ettiği isimlere de yer verilmiştir. Heyetin teşekkülüne çok büyük önem veren İttihat ve Terakki Cemiyeti ise heyetin İstanbul'dan ayrılışıyla Arnavutların bütün dertlerine çözüm bulunduğu yönünde propagandalar yapmaya başlamıştır. Diğer yandan Selânik, Üsküp, Mitroviçe, İpek, Yakova, İşkodra, Elbasan ve Ohri güzergâhını takip edecek olan heyetin çalışmaları esnasında eğitim ve imar faaliyetlerinde kullanılmak üzere önemli miktarda paralar ayrılarak, Arnavutların yatıştırılması ve onların kazanılması amaçlanmıştır.¹¹ Nitekim Dâhiliye Nazırı Hacı Adil Bey, bu seyahati esnasında Arnavutluk'un değişik yerlerinde hükümet konakları, karakollar, yollar ve okullar yapılması talimatını verecektir.¹²

Islahat Heyeti'nin teşekkülü dönemin gazetelerinde de yer almıştır. Bu konuda basında çıkan haberlerde Arnavutluk'ta yapılacak ıslahatlara değinilmiş ve bölgede yeni yollar, hükümet konakları ve jandarma karakollarının yanı sıra yeni okulların inşasının da planlandığı aktarılmıştır. Haberde ayrıca biri İşkodra'da olmak üzere iki ziraat okulunun kurulmasının planlandığı, liselere ticaret derslerinin dâhil edilmesi ve yeni ziraat çiftliklerinin kurulmasının da programda yer aldığı bildirilmiştir.¹³ Bir başka haberde ise Kosova ve İşkodra vilayetlerinde idari ve iktisadi ıslahatın

⁹ "Arnavud Mekâtibi", *Tanin*, 14 Kânun-i sâni 327 [27 Ocak 1912], 4. Oysa Tanin daha 1912 yılının ilk günlerinde bu konuyla ilgili olarak verdiği haberde yukarıdaki bilgilerin aksine Manastır ve Yanya vilayetlerinde Cevdet Bey'in; İşkodra ve Kosova Vilâyetlerinde ise Hamit Bey'in görev yapacaklarını duyurmuştu. Bilgi için bkz. "Arnavudlukda Mekâtib", *Tanin*, 22 Kanun-i evvel 1327 [4 Ocak 1912], 2. Matbaa-i âmire Müdürü Hamdi Bey'in görevlendirilmesiyle ilgili olarak ayrıca bkz. "Arnavudlukda Memur İzâmı", *Yeni İkdâm*, 30 Teşrin-i sâni 1327 [13 Aralık 1911], 3. Arnavutluk'ta eğitimin ıslahı için yapılan görevlendirmelerle ilgili olarak bkz. "Arnavudlukda Maârif", *Yeni İkdâm*, 1 Kanun-i sâni 1327 [14 Ocak 1912], 5.

¹⁰ "Makedonya ve Arnavudluk", *Sabah*, 1 Şubat 1327 [14 Şubat 1912], 3.

¹¹ Külçe, S. (1944). *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*. İzmir: Ticaret Basımevi, 404-406.

¹² Bayur, Y. H. (1943). *Türk İnkılâp Tarihi*. c. II. ks. I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 263.

¹³ "Arnavudlukda Islahât", *İktihâm*, 29 Şubat 1327 [13 Mart 1912], 2.

uygulanması ve ahalinin refahının temini maksadıyla, hükümet tarafından Dâhiliye Nazırı'nın başkanlığında bir heyetin bölgeye gönderildiği duyurulmuştur.¹⁴

2. İslahat Heyetinin Bölgedeki Faaliyetleri ve Basındaki Yansımaları

İkinci Meşrutiyet dönemi basını İstanbul'dan ayrılan İslahat Heyeti'nin bölgedeki faaliyetlerine sayfalarında geniş yer vermiştir. Nitekim bu konuda yayımlanan bir haberde Prizren'de bulunan Dâhiliye Nazırı Hacı Adil Bey'in yetkili makamlara gönderdiği bir talimata yer verilmiştir. Haberde, İşkodra Vilâyeti'nde bulunan ilkokulların rüştiyelere öğrenci yetiştirecek mükemmellikte olabilmeleri için mevcut rüştiyelerden bazılarının büyük birer ilkokula dönüştürülmesi istendiği aktarılmıştır.¹⁵

Adil Bey'in eğitim alanında dönüşüm istediği bir diğer merkez ise Kalkandelen olmuştur. Nazır Bey, Kalkandelen ve Prepol Rüştiyelerinde öğrenci olmadığını ve bilâkis kız ilkokulu ile Bereketli Lozine Erkek Rüştiyelerine öğrenci yetiştirecek düzgün ilkokullar bulunmadığını gerekçe göstererek, Kalkandelen Rüştiyesi'nin örnek teşkil edecek şekilde büyük bir ilkokula dönüştürülmesini istemiştir. Gönderdiği talimatta ayrıca Kosova Vilâyeti dâhilinde bulunan bazı ortaokullar için bir, iki ve üçüncü derece öğretmenlerin atanmalarını istemiştir.¹⁶ Dâhiliye Nazırı Hacı Adil Bey, Selanik'te bulunduğu esnada *Rumeli* gazetesine verdiği mülakatta ise Arnavutluk'taki İslahat Heyeti'nin faaliyetlerini değerlendirmiştir. Rumeli'nin beş vilâyetine Maarif Nezareti'nce yalnızca ilkokullarda harcanmak üzere kırk bin liranın ayrıldığını dile getiren Adil Bey, bu miktarın yeterli gelmemesi üzerine yirmi bin liralık bir ödeneğin daha ayrıldığını bildirmiştir. Arnavutluk'taki ıslahat heyetinin eğitim konusundaki en önemli tasavvurunun yatılı ilkokullar olduğunu aktaran Nazır Bey, Arnavutluk'un bazı noktalarında pansiyon tarzında yatılı ilkokullara ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir. Kuzey Arnavutluk'un Malisya Bölgesi'nin yanı sıra İşkodra, Yanya ve Manastır'ın bazı köylerinin birbirine çok uzak mesafelerde kurulmuş olduklarına dikkat çeken Adil Bey, bundan dolayı buralarda açılacak gündüzlü okulların hiçbir fayda vermeyeceğini savunmuştur. Oysa yatılı olan ilkokullar, çocukların aileleri için büyük kolaylık sağlayacaktır. Eğitim ve öğrenimlerinin yanı sıra beslenme ihtiyaçları da teminat altına alınmış olacaktır.

Dâhiliye Nazırı Adil Bey'e göre yatılı olan ilkokulların sayısı ilk etapta on iki olarak kararlaştırılmıştır. Bunların üç tanesi İpek'te, dördü İşkodra'da, üçü Manastır'da ve ikisi de Prizren'de olacaktır. Bu okulların planları yapılmış, ödenekleri mahallerine gönderilmiş ve inşalarına da başlanılmıştır. Hatta bunların yeni eğitim döneminde açılması umulmaktadır. Adil Bey mülakatında ayrıca gerek Kuzey gerekse Güney Arnavutluk halkının eğitime son derece meyilli olduklarını, hükümet binalarıyla karakolları benimsemeyenlerin dahi okulları tam bir memnuniyetle kabul ettiklerini dile getirmiştir. Bu durumun gelecekte Arnavutluk'ta yapılacak ıslahatlar için hayırlı bir nişane olduğunu ifade eden Adil Bey, yalnızca ilkokullara önem vermekle yetinmediklerini bölgedeki ortaokul, lise ve öğretmen okullarını da kontrol ve ıslahat planlarına dâhil ettiklerini bildirmiştir. Nitekim bunlar hakkında kararlar alınarak ödenek talep edilmiştir. Bu miktarın bir kısmı karşılanırken, diğer kısmının bütçeye dâhil edilmesi konusu Maarif Nezareti'nce teminat altına alınmıştır.¹⁷ Adil Bey'in ifadelerine bakıldığında hükümetin Arnavutluk'ta eğitim konusunda, özellikle de okullaşma konusunda gayret gösterdiği anlaşılmaktadır.

Bu arada Ahmet Tevfik Bey, Rumeli'deki İslahat Heyeti'nin neler yaptığına yönelik olarak 1912 yılı baharında *Tanin*'de uzun bir makale yayımladı. Makalesinde Arnavutluk'un acil ihtiyaçlarından birisinin de maarif ve ilim olduğuna dikkat çeken

¹⁴ "Arnavutluk Ahvâli", *Sabah*, 10 Mayıs 1328 [23 Mayıs 1912], s. 2.

¹⁵ "İşkodradaki Mekâtib", *Tanin*, 12 Mart 1328 [25 Mart 1912], 2.

¹⁶ "Mektebler", *Tanin*, 6 Mayıs 1328 [19 Mayıs 1912], 3.

¹⁷ "Dâhiliye Nazırı Adil Beyefendi ile Mülakat", *Tanin*, 15 Mayıs 1328 [28 Mayıs 1912], 3.

Tevfik Bey, dağlı cengâver Arnavut'un eğitim ve okuma ihtiyacının onun en zirve gayesi ve dileği olduğunu ifade etmiştir. Çünkü ona göre bir Arnavut çocuğunun iki saatlik yoldan kasabaya gidip gelmesi, ender görülen bir olay değildir. Zira kendisi ziyaret ettiği kasabalardaki ilkokulların her birinde köylerden gelen birkaç çocuğa rastlamıştır. Bu çocukların bir kısmı sadece ilim öğrenebilmek için kasabanın yoksul bir noktasında yer tutmuşlar ve küçük yaşta annelerinin koynundan uzak kalmaya razı olmuşlardır. Diğerleri ise kasabayla köyleri arasındaki bir iki saatlik yolu sabah akşam kat ederek eğitim ateşini yatıştırmak istemektedirler. Tevfik Bey'e göre câhil Arnavut için eğitim, içeriği ne olduğu bilinmediği halde şiddetle arzulan bir şeydir. İşte bu duygu ve arzu Arnavutluk'u bulunduğu aşağı seviyedeki yoksulluktan kurtaracak, çok daha iyi seviyeye yükseltecek ve Arnavutluk'un toplumsal yönünde önemli değişimler yapacaktır. Ahmet Tevfik Bey bu iddiasına destek olarak Yakova Askeri Rüştüyesi'ni göstermiştir. Öğrenci mevcudu iki yüz yetmiş olan okulda yalnızca bir nahiyeden yüz elli öğrenci bulunmasını, bölgedeki eğitim ateşininin parlak bir göstergesi olarak addetmiştir.

Tevfik Bey, Islahat Heyeti'nin bölgeyi dikkate alarak Arnavutluk için geniş bir eğitim programı hazırladığını dile getirmiş ve program hakkında da bilgiler vermiştir. Buna göre Mitroviçe'nin Saray Mahallesi'nde tesis edilen ama bir türlü inşaatı tamamlanamayan okul binasının tamamlanması; bu güzergâh üzerinde bulunan köylerde ve kasabalarda okulların kurulması, onarılması, öğretmen maaşlarının temini gibi girişimler [programa] dâhil edilmemiştir. Diğer yandan İpek Sancağı merkez kazasına bağlı dört nahiye merkezinde, seksener öğrenci kapasiteli ve yatılı olmak üzere büyük ilkokullar tesis edilecektir. Bu okullara merkez nahiye halkı gündüzleri, bağlı köylerin halkı ise yatılı olarak devam edecektir. Okullarda ayrıca ücretsiz olarak yemek ve giyecek yardımı da yapılacaktır. Tevfik Bey'e göre bu yatılı okullar, Arnavutluk köy hayatına düzen ve temizlik getirmenin yanı sıra güzel yeme ve giyinme hissiyle davranmayı da kazandıracaktır. Bundan dolayı bu yatılı ilkokulların faydalarını tasavvur ve tefekkür edebilmek için bunun sebeplerine ve kaynağına kadar gitmek, oradaki toplum hayatından ilham almak gerekmektedir. Tevfik Bey düzenli bir yemeğin, düzgün elbiselerin ve muntazam bir konutun Arnavutluk toplum hayatında yapacağı değişimi anlayabilmek için Arnavutluk köylüsünün sefil hayatını bir kere görmenin kâfi olacağını da dile getirmiştir. Ayrıca yatılı okullara ek olarak yeniden inşa edilecek beş ve yenilenecek üç bölüm okulun da eklenmesiyle köylerdeki okul inşaatları ve binaları hakkında genel bir kanaatin edinilebileceğini savunmuştur. Programda, bu okulların dışında kalan mevcut okullardan öğretmen ihtiyacı olanların taleplerinin karşılanması da teminat altına alınmıştır.

Ahmet Tevfik Bey, İpek Sancağı merkezinde yapılacak beş bin liralık idadi ile yedi yüz elli liralık büyük ilkokul binasının bile İpek toplumsal hayatında değişime vesile olacak bir öneme sahip olduğunu ifade etmiştir. Çünkü İpek'in en zengininin hayatı dahi sağlam bir kale şeklindeki kulede geçmektedir. Bunun yanında sıradan bir Arnavut ise senelerce hanesinden dışarıya bir adım atmadan nemli, karanlık ve kalın taş duvarlar arkasında ve ışığı demir parmaklıklar içinde gizlenmiş ufak deliklerden alacak şekilde yaşamaktadır. Eğer siz bu tarz yerlerin kapısından içeriye girmek isterseniz vücudunuzu iki büklüm yapmalısınız, çünkü İpek toplum hayatı, böyle bir yerleşim ve mimari tarzı doğurmuştur.

Tevfik Bey'in verdiği bilgiye göre yine İpek Sancağı bünyesinde bulunan ve daha ziyade gayri Müslim vatandaşların ikamet ettiği iki köyde, iki bölüm okul inşa edilecek ve bu okulların öğretmen maaşları eğitim bütçesinden karşılanacaktır. Buna rağmen yeniden inşa olunan okulların sayısı, talep edilene kıyasla miktar olarak azdır ve eğitim ihtiyacını tamamıyla karşılamaktan da uzaktır. Diğer yandan bölgede bulunan ıslahat heyeti imkânsızlıklar içindedir. Bundan dolayı da faaliyetlerini imkânları ölçüsünde sınırlamak zorunda kalmıştır. Ahmet Tevfik Bey bir sonraki sene burada

vücuda getirilecek yol, hükümet konağı ve okul inşaatları gibi faaliyetlerin yerine getirilmesinde kullanılacak sancak inşaat malzemelerinin, çok sayıda inşaatın yapımına imkân vermediğini de belirtmiştir.

Makalede dile getirilen bir diğer konu da öğretmen ihtiyacı meselesidir. Tevfik Bey makalesinde yatılı okullarda üçer, diğer ilkokullarda ise duruma göre bir veya iki öğretmenin bulundurulması gerektiğine dikkat çekerek, çok fazla sayıdaki okullar için ihtiyaç duyulan öğretmenlerin bulunmasının mümkün olamayacağını ifade etmiştir. Tevfik Bey'in kanaatine göre ıslahat heyeti, kâğıt üzerinde değil de fiilen okul tesis ve inşasında çok fazla maddi destek görmemiştir. O, anılan okullar arasına yeniden yapılacak ya da onarılacak ilmiye medreselerinin de ilave edilmesi gerektiğini savunmuştur. Bunlara, Firzovik Kazası'nın merkezi konumundaki Firzovik Kasabası'nda bin lira masrafla yeniden inşa edilecek medrese ile Priştine'ye bağlı Yanoda Köyü'ndeki medrese örnek olarak gösterilmiştir. Tevfik Bey'in ifadesine göre Islahat Heyeti'nin programı arasında bu medreselerin onarım ve inşasının yanı sıra İpek'teki eski ve yeni iki medrese ile Yakova'nın büyük medresesinin tamiri, harap olmuş camilerin onarımları ve yeniden inşaları da yer almıştır. Heyet programında ayrıca şu çalışmalar da yer almıştır: Priştine'deki Domaniçe Camii ile Priştine Sancağı merkezindeki Fatih Camii'nin eksiklerinin tamamlanması. Mitroviçe Saray Mahallesi'ndeki cami inşaatının tamamlanması, İpek'teki caminin tamiri ve Yakova'da bulunan Karadağ Mahallesi'ndeki caminin yeniden ihyası. Ayrıca İpek'te Merre Hüseyin Paşa vakıflarından olup da tamamen harap olmuş olan hamamın yeniden inşa edilmesi.

Ahmet Tevfik Bey makalesinde idari anlamda da değerlendirmelerde bulunmuştur. Fakat çalışmanın konusu gereği bu yöndeki düşünceler tamamıyla burada yer almamıştır. Eğitim konusuyla alakalı olarak ise İpek ve Priştine'de kurulacak birer ziraat uygulama okulunun buralara çok fayda sağlayacağını dile getirmiştir. Islahat Heyeti'nin çalışmalarını da öven Tevfik Bey, bu heyetin tembelliğe mahkûm olmadığını, kesinlikle gereksiz işlemlere fırsat vermediğini ve süratle karar alarak gerekli yazışmaları yaptığını aktarmıştır. Bu iddiasına örnek olarak ise Firzovik Medresesi'nin inşasını göstermiştir. Islahat Heyeti Üsküp'ten trene bindiği esnada cahil halkın kurtarılması için o bölgede bir medrese açılacağı hakkında bir hatıranın olduğu dillendirilir. Bunun Firzovik'te açılmasına karar verilir ve bir buçuk saatlik bir tren yolculuğu sonrasında bu karar istasyonda halka müjdelenir. Beşinci saatin sonunda ise gerekli evrak Evkaf Nezaretinden telgrafla Islahat Heyeti'ne gönderilmiştir.

Ahmet Tevfik Bey, 8 Mart 1912 tarihinde Yakova'dan gönderdiği yazısının son kısmında ise Islahat Heyeti'nin o ana kadar dolaştığı üç sancaktaki çalışmalarını aktardığını ve bundan sonra da aktarmaya devam edeceğini bildirmiştir. Hatta bunu yaparken de gerektiğinde heyeti tenkitten ve yanlışlarını ortaya koymaktan asla çekinmeyeceğini ifade etmiştir.¹⁸ Fakat kendisinin bu konuda kaleme aldığı bir başka makalesine rastlanamamıştır. Ahmet Tevfik Bey bu makalesinde dönemin Arnavutluk'unu resmeden çok önemli gözlemlerde ve değerlendirmelerde bulunmuştur. Arnavutluk köylüsünün imkânsızlıklarını, eğitime susamışlığını ve eğitim için yapılan fedakârlıkları aktarmıştır. Ayrıca toplum hayatına dair önemli tespitlere de yer verilmiştir. İpek köylüsünün ve zenginlerinin yaşamları hakkında verilen bilgiler, bunlara örnek olarak gösterilebilir.

Diğer yandan 1912 yılının Haziran ayına gelindiğinde dahi Rumeli'deki Islahat Heyeti'nin faaliyetlerine devam etmekte olduğu görülmektedir. Heyet yol, karakol, hapishane ve hükümet konakları yapımının yanı sıra bölgedeki okullaşma

¹⁸ Ahmet Tevfik, "Rumelide Islahât Heyeti Ne Yaptı?", *Tanin*, 11 Mart 1328 [24 Mart 1912], 3-4.

çalışmalarına da önem vermiştir. Nitekim bununla ilgili olarak Gevgili'de yedi, İpek'te dördü yatılı olmak üzere on üç, Priştine'de ise ikisi büyük olarak otuz bir ilkokulun açılması kararlaştırılmıştır. Alınan diğer kararlara göre ise Seniçe'de biri kız ve biri de büyük olmak üzere sekiz erkek okulu açılacaktır. Priştine'de ayrıca ziraat uygulama okulları, Prizren'de ise tecrübe tarlası ve ziraat aletleri deposu inşa edilecektir. Daha önce inşası hakkında bilgi verilen Firzovik'teki medrese de Islahat Heyeti'nin faaliyet planları arasındadır.¹⁹

Bu dönemde Islahat Heyeti'nin faaliyetlerinin Türk basının yanı sıra yabancı basının da gündemini meşgul ettiği görülmektedir. Nitekim *Sabah*, bu konuyla ilgili olarak *Times*'ta yayımlanan bir yazıyı okuyucularıyla paylaşmıştır. *Times*'ın değerlendirmesine göre Toska Arnavutları da tıpkı Gegalar gibi maarif istemektedirler. Hatta Tiran, Elbasan ve İşkodra'daki Toskalar ısrarla resmi okullarda Arnavutçanın Latin harfleriyle öğretilmesini talep etmektedirler. *Times*'a göre okulların kapatılması, lisan meselesine karışan öğretmenlerin ve diğer aydınların darp ve hapsedilmeleri 1911 sonbaharında ortaya çıkan isyan hareketinin de sebeplerini oluşturmuştur. *Times*, hükümetin son ana kadar eğitim konusundaki vaatlerini yerine getiremediğini iddia etmiş ve bundan dolayı da Toskalarla arasında bazı infialler yaşandığını ileri sürmüştür. Yazıda ayrıca kuzey ve güney Arnavutluk'un beklentisinin maarifin yayılması ve ıslahatlar olduğuna vurgu yapılarak, Dâhiliye Nazırı Hacı Adil Bey tarafından benimsenen kararlı ama aynı zamanda barışsever ve hürriyet sever politikanın gelecekte de sürdürülebilmesi için zamanın zorluk çıkardığı ifade edilmiştir.²⁰

3. Islahat Heyeti'nin Rumeli'deki Faaliyetlerinin Meclis-i Mebusan'daki Yankıları

Rumeli Islahat Heyeti Başkanı ve Dâhiliye Nazırı Hacı Adil Bey, 29 Mayıs 1912 tarihinde İstanbul'a dönmüş ve burada resmi törenle karşılanmıştır. Akabinde ise padişahın huzuruna çıkarak, ıslahatlar ve seyahati hakkında bilgi vermiştir.²¹ Bu dönemde Arnavutluk'ta ortaya çıkan olaylar da Meclis gündemini meşgul etmiş ve Meclis'te uzun tartışmalara neden olmuştur. Nitekim Prizren mebusu Tevfik Bey, Kuzey Arnavutluk'ta yaşananlarla ilgili olarak Dâhiliye Nazırı Hacı Adil Bey'in cevaplandırması için Meclis'e bir soru önergesi vermiştir. Bunun üzerine söz alan Dâhiliye Nazırı Hacı Adil Bey, Islahat Heyeti ile birlikte Arnavutluk'a yaptığı ziyaret hakkında Meclis'e ayrıntılı bilgi vermiştir.

Konuşmasına arkadaşlarıyla birlikte Kuzey Arnavutluk'a ve İpek Sancağı'na gittiğine değinerek başlayan Adil Bey, gittiği her sancakta yönetim ve bayındırlık işleri başta olmak üzere birçok konuda kararlar aldığını ve bunları uygulamaya koyduğunu aktarmıştır. İpek Sancağı için de girişimlerde bulunduğunu dile getiren Adil Bey, bunların bir tanesinin hükümetin varlığının ispatı olan hükümet konaklarının inşası olduğunu diğerinin ise halkı cehaletten kurtaracak kurumların yani okulların yapılması olduğunu belirtmiştir. Tüm bunlar için gerekli ödeneğin mahalline havale

¹⁹ "Rumeli İslahâtı", *Sabah*, 12 Mayıs 1328 [3 Haziran 1912], 2. Ali Sacit Türker, bu seyahatin Arnavutluk'taki eğitim ve imar faaliyetlerinin geliştirilmesi amacıyla gerçekleştirildiğini ve Prizren, Manastır ve Yanya'yı da kapsadığını belirtmiştir. Fakat Türker'e göre İstanbul'da yaşanan iktidar mücadelelerinden dolayı bu seyahat tam olarak amacına ulaşamamış ve tasarlanan faaliyetler de uygulanamamıştır. Bkz. Türker, A. S. (1996). 2. *Abdülhamit Dönemi Osmanlı Devleti'nin Arnavutluk Siyaseti*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, LIV. 1996; Ayten Görgülü'ye göre de üç ay süren Arnavutluk seyahatinde amaç, her ne kadar olayların derinine inerek çözüme kavuşmasını sağlamak olsa da bunda başarılı olunamamıştır. Nitekim hükümet bu dönemde Arnavut isyanını sona erdirebilmek için bölgeye pek çok kez nasihat heyetleri göndermiştir. Fakat iyi niyetle teşkil edilen bu heyetler, istenilen neticeyi elde edememiştir. Bilgi için bkz. Görgülü, A. (2008). *Arnavut Bağımsızlığının Osmanlı Gazetelerinden İncelenmesi 1912-1913 (Tanin, Tercüman-ı Hakikat, İkdam ve Sabah)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 67-68.

²⁰ "Arnavutluk Ahvâli - Timesin İkinci Makalesi", *Sabah*, 30 Haziran 1328 [13 Temmuz 1912], 2.

²¹ "Hacı Adil Beyin Muvâsalatı", *Sabah*, 17 Mayıs 1328 [30 Mayıs 1912], 2.

edildiğini de hatırlatarak, İpek ve Mitroviçe sancakları arasında kalan İstok Nahiyesi'ne de bir hükümet konağı ile okulun inşa edileceğini bildirmiştir.

Hacı Adil Bey konuşmasının devamında hükümetin jandarmayı, karakolları, yolları, hükümet konağını ve okulları istemeyen halka karşı da babacan olması gerektiğini dile getirmiş, ama diğer taraftan kuvvetini de göstererek görevini ifa etmesinin önemli olduğunu vurgulamıştır. Kosova valisi ile bazı mutasarrıflıklara gönderdiği telgrafı da mebuslarla paylaşan Adil Bey, söz konusu telgrafta hükümetin İpek Livası dâhilinde yapmak istediği bayındırlık işleri konusunda samimi, kararlı ve ciddi olduğunu dile getirmiştir. Fakat buna rağmen halktan aldatılan bazı kişilerin yol yapımında çalışan ameleye ateş açtıklarını, karakol binası ve okul istemediklerini ve hükümetin kararının aksine silahlı toplantılar düzenleyerek taleplerde bulduklarını aktarmıştır. Telgrafın devamında Arnavutluk halkının öteden beri devlet ve vatana ne derece bağlı olduklarından bahsetmeye gerek dahi olmadığını ifade eden Adil Bey, yalnız kendilerini uyarmak ve kendilerine yaptırılmak istenilen hareketin hem kendilerine hem de bu vatanın çıkarlarına aykırı olduğunu anlatmak gerektiğini bildirmiştir.²² Gerek komutanlara gerekse valilik ve mutasarrıflıklara bu yönde talimatlar verdiğini ve hükümetin bakışının birçok meselede halka babalık etmek olduğunun hatırlatıldığını ifade eden Adil Bey, hatta orduya verilen talimatta dahi bu durumun vurgulandığını dile getirmiştir.

Konuşmasında Kuzey Arnavutluk'un sancaklarında yeni nahiyeler kurulduğuna dikkat çeken Adil Bey, buralarda hükümet konaklarının inşa edilebilmesi için 100 bin lira ayrılığını bildirmiştir. Hapishanelerin durumunun da düzensiz olduğunu belirterek, 5 vilayetin hapishaneleri için de 100 bin lira ödenek ayrıldığını belirtmiştir. Eğitim için ise o yörede inşa edilecek ilkokulların yapımında kullanılmak üzere ek ödenek tahsis edildiğini dile getiren Adil Bey, her yerin ihtiyacına göre bu ödeneğin dağıtıldığını aktarmıştır. Ayrıca İpek merkezinde bir idadi mektebinin inşasına başlanıldığını ve bitirilmek üzere olduğunu, bu idadinin aynı zamanda ilkokul sınıflarını da ihtiva edeceğini ve küçük çocukların burada âdeta pansiyon tarzında öğretim göreceklerini bildirmiştir. İpek Sancağı dâhilinde 4 yatılı ilkokul ve 12 büyük köyde gündüzlü ilkokul yapılması için 3150 [kuruş] tahsis edildiğini, bunların dışında diğer 6 ilkokul için öğretmen ödeneği, Yakova mektebinin mükemmel bir hale getirilmesi için de tamirat ödeneğinin verildiğini ifade etmiştir.

Adil Bey ayrıca İpek ve Yakova arazilerinde ziraatın gelişmesi için bir Çiftlik Amele Okulu'nun kurulması ve hayvan depoları inşa edilerek aygır ve diğer hayvanların getirilmesi konularında projeler hazırladığını da dile getirmiştir. Konuşmasında Kuzey Arnavutluk'ta yapılacak ilk şeyin asayişin sağlanması olduğuna vurgu yapan Adil Bey, bunu bayındırlık alanında yapılacak faaliyetler ile işin manevi boyutunu oluşturan eğitim alanındaki çalışmaların takip etmesi gerektiğini savunmuştur. Eğitim işinin paraya dayandığını, fakat halkın bu parayı bir görev addederek vermeye alışık olmadığından bu durumun çeşitli sıkıntılara sebebiyet verdiğini dile getirmiştir. Hükümetin eğitime dair görevlerinin olduğunu ifade eden Adil Bey, Malisörlerin dahi kendilerinden okul yapılmasını ve öğretmen gönderilmesini istediklerini aktarmıştır. Hükümetin görevinin okul yaptırmak olduğuna dikkat çekmiş ve bunu engellemek isteyenlere de müsaade etmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu arada Prizren mebusu Tefik Latif Bey, Dâhiliye Nazırı Adil Bey'in konuşmalarına tepki göstermiş ve Arnavutların hiçbir zaman yol ve okul yapılmasına karşı olmadıklarını, fakat gerçekten asayişe ihtiyaç duyduklarını dile getirmiştir.²³

Arnavutluk'ta yaşanan ayaklanmalarla ilgili olarak Berat mebusu Süreyya Bey ve arkadaşlarının da Dâhiliye Nazırı Adil Bey tarafından cevaplandırılmak üzere bir soru

²² MMZC, Devre 2, İçtima Senesi 1, İçtima 10, c. 1, 23 Mayıs 1328 [5 Haziran 1912]: 175-178.

²³ a.g.e., 180-184.

önergeleri verilmiştir. Fakat Adil Bey rahatsızlığından dolayı o gün Meclis'e gelemediği ve kendisine yöneltilen soruları ancak iki gün sonra cevaplayabilmiştir.²⁴ Meclis-i Mebusan'ın 25 Haziran tarihli oturumunda söz alan ve Arnavutluk'ta yaşanmakta olan isyan hareketiyle ilgili olarak ayrıntılı bilgi veren Hacı Adil Bey, alınan askeri tedbirlerin bir neticesi olarak bölgede asayişin temin edilmeye başlandığını bildirmiştir. Konuşmasında bölgede alınması öngörülen önemli tedbirleri de sıralayan Adil Bey; bu tedbirlerden bazılarının ise camisi olmayan yerlerde camiler yapılması, Yakova Askeri Rüştiyesi'nin yeniden inşası, bazı Arnavut eşraf ve reis çocuklarının eğitim ve öğretim amacıyla İstanbul'a gönderilmesi, telsiz telgraf istasyonlarının tesis edilmesi ve gureba hastanelerinin kurulması olduğunu bildirmiştir. Tüm bunların bütçenin elverdiği ölçüde peyder pey hayata geçirileceğini dile getiren Dâhiliye Nazırı Hacı Adil Bey, Arnavutların kalbinde yerleşmiş olan duygunun Saltanat ve Hilafet makamına sadakatten başka bir şey olmadığını ifade etmiştir. Arnavutluk'un kendileri için bir serhat olduğunu ifade eden Hacı Adil Bey, Arnavutluk'a bakılması ve kendilerinin Arnavutluk için çalışması gerektiğini bildirmiştir. Ayrıca Arnavut kavmini, necip Arnavut milletini faydalı bir hale sokmanın gerekli olduğunu vurgulamış ve Arnavutluk'ta yapılacak imar faaliyetleri ile eğitim yatırımları için bütçeden 500 bin lira ayrıldığını bildirmiştir.²⁵

Görüşmeler esnasında Draç mebusu Esat Paşa da söz almış ve meselenin her yönüyle ortaya konulabilmesi, görüşmelerin bir aile havasında geçebilmesi için gizli yapılmasını teklif etmiştir. Fakat meclis başkanı bunun ancak 15 mebusun teklifi halinde mümkün olabileceğini belirterek bu teklifi reddetmiştir. Görüşmeler esnasında söz alan bir diğer mebus ise Süreyya Bey olmuştur. Konuşmasında Dâhiliye Nazırı Adil Bey'in Arnavutluk'u emniyetli ve huzurlu gösterdiğine dikkat çeken Süreyya Bey, oysa kendilerinin gördükleri ve bildiklerinin bunun aksini ispat ettiğini bildirmiştir. Süreyya Bey konuşmasında Arnavutluk'taki okullar konusuna da değinmiş ve hükümetin bu konuda birçok vaatle bulunduğunu, bunların bir kısmının yerine getirilmediğini ve birçok okulun da gereksiz yere kapatıldığını dile getirmiştir. Bunun üzerine Prizren mebusu Aziz Efendi tepki göstermiş ve okulların kapanmadığını, Süreyya Bey'in de hükümete iftira attığını bildirmiştir. Arnavut mebuslar arasında yaşanan bu görüş ayrılıkları üzerine meclis başkanı araya girmiş ve Süreyya Bey'in konuya farklı bir yön vererek Kuzey ve Güney Arnavutluk'u çatıştırdığını ifade etmiştir. Tartışmalar esnasında Süreyya Bey okulların kapatıldığını ispat etmek için elinde her türlü delilin olduğunu ileri sürmüştü, bunun üzerine Aziz Efendi zararlı olmaları halinde kapatılabileceklerini savunmuştur. Görüşmeler esnasında Çamlık mebusu Mehmet Şahin Bey de söz almış ve kendisinin Yemen'den, Sivas'tan gelmiş bir mebus gibi tarafsız olarak görüşlerini açıklayacağını bildirmiştir. İster küçük isterse büyük denilsin Arnavutluk'ta bir ayaklanmanın yaşanmakta olduğunu ve bunu kimsenin inkâr edemeyeceğini dile getiren Şahin Bey, bunun elbette bir sebebinin olduğunu savunmuştur. İsyanın üç dört sebebi olduğu yönünde Nazır Bey'in beyanı olduğunu hatırlatmış, ama kendisinin bunları gerçek nedenler olarak görmediğini belirtmiştir. Kendisinin gerçek sebepleri bir süre sonra söyleyeceğini dile getiren Mehmet Şahin Bey, Nazır'ın ifadesine göre isyanın birinci sebebi Arnavutların seçimler esnasında baskıya maruz kalmalarıdır. İkinci sebep ise İtalya'nın ya da bir başka yabancı gücün kışkırtmasıdır. Üçüncü sebebe göre ise Arnavutlar okullar gibi maarif eserlerine, yollar gibi bayındırlık eserlerine karşı isyan etmişlerdir. Oysa Şahin Bey'e göre bunlar isyanın gerçek nedenleri değildir. Mehmet Şahin Bey'e göre Arnavutlar okullardan ve yollardan dolayı değil, bilâkis yolsuzluktan isyan etmişlerdir ve ayaklanmanın asıl sebebi de budur. Fakat hükümet bu hastalığı henüz teşhis edememiştir ve edemeyecektir.

²⁴ MMZC, Devre 2, İçtima Senesi 1, İçtima 27, c. 2, 23 Haziran 1328 [6 Temmuz 1912]: 78.

²⁵ MMZC, Devre 2, İçtima Senesi 1, İçtima 28, c. 2, 25 Haziran 1328 [8 Temmuz 1912]: 126-132.

Mehmet Şahin Bey, konuşmasında 20 köyde tek bir Müslüman Okulu dahi olmadığına dikkat çekmiş ve Dâhiliye Nazırı'nın bölgeye ulaştığında buralarda bazı okullar yapılması için ödenek verdiğini bildirmiştir. Konuşmasının devamında mevcut üç dört okulda öğrenim gören öğrencilerin hiçbir şey öğrenmeden buradan mezun olduklarını dile getiren Mehmet Şahin Bey, bu durumun eğitim sistemindeki bir eksiklikten kaynaklanıp kaynaklanmadığını ise kendisinin bilmediğini ifade etmiştir. Rum okullarından mezun olanların bir şeyler öğrenmiş olarak çıktıklarına dikkat çekmiş ve hükümetin eğitimin yaygınlaştırılması konusunda bundan sonra alacağı tedbirlerin yeni usul üzerine öğretim yapmak şeklinde olması gerektiğini belirtmiştir.²⁶

Görüşmeler esnasında Draç mebusu Esat Paşa da söz almış ve Arnavutluk'ta yaşanmakta olan isyanın yeni olmadığına dikkat çekmiştir. İşkodra Malisyası'ndaki Arnavutlara verilen silah taşıma, silah bulundurma, evleri yananların kendi belirleyecekleri fiyat üzerinden evlerinin bedellerinin ödenmesi, okulların ve yolların yapılması, vb. imtiyazların diğer Arnavutların tepkisine yol açtığını dile getirmiştir. Hatta hükümetle birlikte yaşamaya ve hükümeti büyük görmeye alışmış olan Arnavutların içini ağlattığını ifade etmiştir. Prizren mebusu Hacı Saffet Destan Efendi de görüşmeler esnasında söz almış ve Dâhiliye Nazırı Adil Bey'den Arnavutluk'a ulema, mebus ve ileri gelenlerden oluşan bir heyet göndermesini ve oradaki insanların dinlenmesini istemiştir. Konuşmasında alfabe konusuna da değinen Destan Efendi, Kosova vilâyetinde hiç kimsenin Latin harflerini arzulamadığını ve hükümetin de bu konuda oralarda herhangi bir baskı yapmadığını dile getirmiştir. Kendisinin Kosova tarafları konusunda bilgi sahibi olduğunu ve başka yerleri bilmediğini ifade eden Destan Efendi, kendilerinin Arap harflerini terk etmeyecekleri konusunda telgraflar çektiklerini ve Arap harflerinin de Kosova'da istendiğini bildirmiştir. Hatta hükümetin kimseye sen bu Arnavutçayı okuyacaksın diye baskı yapmadığını ve bu konuyu herkesin kendi tercihine bıraktığını belirtmiştir.

Tüm bu konuşmalar üzerine Dâhiliye Nazırı Hacı Adil Bey bir kez daha kürsüye gelmiş ve mebuslarca dile getirilen iddialara cevap vermiştir. İlk olarak Süreyya Bey'in lisan, okullar ve askerinin baskı yaptığı konularında şikâyetlerde bulunduğunu ve kendisinin bunları kabul edemeyeceğini bildirmiştir. Konuşmasında hükümetin birinci görevinin memlekette emniyeti, asayişi ve inzibatı temin etmek olduğuna dikkat çeken Hacı Adil Bey, bunun vasıtasının da polis, jandarma ve asker olduğunu belirtmiştir. Lisan, alfabe ve okullar konusunda Arnavut mebusların dahi kendi aralarında fikir ayrılığı yaşadıklarına dikkat çeken Adil Bey, bunlardan bir kısmının hükümetin Kosova vilâyetinde lisan, harfler ve okullar konusunda baskı yapmadığını beyan ettiğini; diğer bir kısmının ise bu konularda hükümeti kötü muamele yapmakla suçladığını dile getirmiştir.

Debre'ye gittiğinde bu konuda orada yaşadığı bir olayı da paylaşan Adil Bey burada ilim, irfan ve marifete karşı bir arzunun olmasına rağmen Maarif Nezareti'nce verilen talimatın uygulanması esnasında okullarda Latin harflerinin kullanılacağı şüphesiyle çocukların okullardan alınma derecesine geldiğini aktarmıştır. Bölge insanının hükümetten aralarına böyle bir bidat sokmaması konusunda talepte bulunduğunu dile getirmiş ve kendisinin de bu konuda onlara teminat verdiğini bildirmiştir. Gerek Debre Sancağı'nda gerekse Kuzey Arnavutluk'ta bu duygunun hâkim olduğunu dile getiren Adil Bey, hükümet olarak onlara karşı illâ Latin harflerini okuyacaksınız şeklinde bir baskı uygulayamayacaklarını ifade etmiştir. Diğer yandan Güney Arnavutluk'un bir kısmında ise Arnavutça harflerle öğretim yapılması konusunda taleplerin dile getirildiğini, hatta bu yöndeki taleplerin Gayri Müslim Arnavutlarca bizzat kendisine iletildiğini aktarmıştır. Debre'de bir öğretmen okulunun olduğuna ve Latin harfleriyle eğitim yapıldığına dikkat çeken Adil Bey, 120-130 civarında öğrencisi

²⁶ a.g.e., 133-140.

olan bu okulun durumunun dikkatini çektiğini ve okulun yeniden inşası için Maarif Nazırı'ndan ödenek ayrılmasını sağladığını dile getirmiştir.

Dahiliye Nazırı Hacı Adil Bey konuşmasının devamında okul açılmak istendiği ve hükümetçe izin verildiği halde hiç kimsenin girişimde bulunmadığı ve okulların açılmadığı yerler olduğunu işittiğini aktarmıştır. Hükümetin Elbasan'da ya da Görice'de başarıyla uyguladığı bir kuralın diğer bir tarafta şu ya da bu suretle sekteye uğramasının hükümetin tarafsızlığına gölge düşürmemesi ve hükümet tarafsızlığını ihlal ediyor, taraf tutuyor gibi ithamlara da neden olmaması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca hükümetin bu konuda yanlış anlaşılmalara engel olacak şekilde bir tutum sergileyeceğini ifade etmiştir. Konuşmasında Malisör meselesine de değinen Hacı Adil Bey, kendilerinden yol ve okul isteyenlerin taleplerinin elbette karşılanacağını, çünkü hükümetin okul yapmak istediğini ifade etmiştir. Konuşmasının sonunda Arnavutları kuvvetlendirmek istediklerini dile getiren Adil Bey, bunun yalnızca Arnavutların ellerine silah vererek olamayacağını ayrıca ilim, irfan, ticaret ve iktisat alanlarında da yetişmekle mümkün olabileceğini belirtmiştir. Bundan dolayı da Arnavutluk'ta yollar yapmak ve yatılı okullar açmak istediklerini ve tüm bunların ortaya koyacağı faydadan Arnavutların istifade edeceğini bildirmiştir.²⁷

Sonuç

Hükümet, 1911 yılı sonlarında aldığı bir kararla Kosova, İşkodra, Manastır ve Yanya vilayetlerine Cevdet ve Hamit Beyleri görevlendirerek adı geçen vilayetlerin, gerek vilayet merkezlerinde gerekse köy ve kasabalarında eğitim konusundaki eksikliklerinin yerinde tespiti yönünde önemli bir adım atmıştır. Bu girişimin akabinde dönemin Dahiliye Nazırı Hacı Adil Bey Başkanlığında teşekkül eden bir Islahat Heyeti bölgeye intikal ettirilmiş, böylece ikinci aşamaya geçilmiştir. Yaklaşık olarak üç ay bölgede kalan Adil Bey, bu süre zarfında orada olmanın da verdiği avantajla birçok hükümet konağı, karakol, yol ve özellikle de okul yapılması talimatını vermiştir. Ayrıca eğitim ve imar işlerinde kullanılmak üzere önemli miktarda paranın da bölgeye sevkini sağlamıştır. Birçok okulun ihtiyaca göre dönüşümünü de sağlayan Adil Bey, bölgedeki çalışmalarını yerinde görme fırsatı bulmuş ve halkın eğitime olan susamışlığına da şahit olmuştur.

Dahiliye Nazırı Adil Bey'in riyasetinde gerçekleştirilen çalışmalar, dönemin basınında hem haber hem de makale konusu olmuştur. Ahmet Tevfik Bey'in makalesi bir yandan Adil Bey Başkanlığındaki Islahat Heyeti'nin çalışmalarını ele alırken, diğer yandan da Arnavutluk'un resmini çizmiştir. Makalede, Islahat Heyeti'nin bölgeyi dikkate alarak Arnavutluk için geniş bir eğitim programı hazırladığının altı çizilmiş, diğer yandan Arnavutların eğitim ve okuma ihtiyacı ortaya konulmuştur. Açılan her okulun, dolayısıyla da eğitimin toplumsal hayattaki değişimin öncüsü olduğuna dikkat çekilmiştir.

Bu dönemde Arnavutluk'ta yaşanan gelişmeler, Meclis-i Mebusan'da da tartışılmıştır. Arnavut milletvekillerince dile getirilen şikayetlere cevap, bölgeden yeni dönen Dahiliye Nazırı Adil Bey'den gelmiştir. Adil Bey, Meclis kürsüsünde yaptığı konuşmada Rumeli seyahatine değinmiş ve Arnavutların bölgede okullar ve yollar yapılmasını istediklerini, okul ve yol konusunda dile getirilen bu taleplerin ise üzerinde tartışılmayacak istekler olduğunu ifade etmiştir. Konuşmasında ıslahat anlamında Arnavutluk'ta yapılanlara da değinen Adil Bey, Arnavutların vatana olan bağlılıklarına vurgu yapmıştır.

Hacı Adil Bey'in tüm bu girişimlerine rağmen Arnavutluk'ta istenilen sonuç elde edilememiştir. Hükümet, bu dönemde bölgeye bir çok kez nasihat heyetleri göndermiş,

²⁷ age, 142-158.

ama bu heyetler de istenilen neticeyi elde edememiş ve kopuşun gecikmesini ötelemekten ileriye gidememiştir.

KAYNAKÇA

- Ahmet Tevfik, "Rumelide Islahât Heyeti Ne Yaptı?", *Tanin*, 11 Mart 1328 [24 Mart 1912].
- "Arnavud Mekâtibi", *Tanin*, 14 Kânun-i sâni 327 [27 Ocak 1912].
- "Arnavudluğa Gidecek Heyet", *Tanin*, 25 Kanun-i evvel 1327 [7 Ocak 1912].
- "Arnavudluk Ahvâli", *Sabah*, 10 Mayıs 1328 [23 Mayıs 1912].
- "Arnavudluk Ahvâli – Timesın İkinci Makalesi", *Sabah*, 30 Haziran 1328 [13 Temmuz 1912].
- "Arnavudluk Tedrîsât Kanunu", *Yeni İkdâm*, 28 Teşrin-i sâni 1327 [11 Aralık 1911].
- "Arnavudluk Mekâtibi İçin", *Sabah*, 28 Teşrin-i sâni 1327 [11 Aralık 1911].
- "Arnavudluk Mekâtibi", *Sabah*, 3 Kanun-i evvel 1327 [16 Aralık 1911].
- "Arnavudluk Mekâtibi", *Sabah*, 8 Kanun-i evvel 1327 [21 Aralık 1911].
- "Arnavudluk Mekâtib-i Müfettişleri", *Yeni Gazete*, 24 Kanun-i evvel 1327 [6 Ocak 1912].
- "Arnavudluk Mektepleri Talimnâmesi", *Yeni İkdâm*, 30 Teşrin-i sâni 1327 [13 Aralık 1911].
- "Arnavudluk Mektepleri İçin", *Yeni İkdâm*, 5 Kanun-i sâni 1327 [18 Ocak 1912].
- "Arnavudlukda Islahât", *İktihâm*, 29 Şubat 1327 [13 Mart 1912].
- "Arnavudlukda İcrâât", *Yeni Gazete*, 6 Kanun-i evvel 1327 [19 Aralık 1911].
- "Arnavudlukda Maârif", *Yeni Gazete*, 17 Teşrin-i sâni 1327 [30 Kasım 1911].
- "Arnavudlukda Maârif", *Yeni İkdâm*, 1 Kanun-i sâni 1327 [14 Ocak 1912].
- "Arnavudlukda Mekâtib", *Sabah*, 27 Teşrin-i sâni 1327 [10 Aralık 1911].
- "Arnavudlukda Mekâtib", *Yeni Gazete*, 28 Teşrin-i sâni 1327 [11 Aralık 1911].
- "Arnavudlukda Mekâtib", *Tanin*, 22 Kanun-i evvel 1327 [4 Ocak 1912].
- "Arnavudlukda Memur İ'zâmı", *Yeni İkdâm*, 30 Teşrin-i sâni 1327 [13 Aralık 1911].
- Bayur, Y. H. (1943). *Türk İnkılâp Tarihi*. c. II. ks. I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 263.
- "Dâhiliye Nazırı Adil Beyefendi ile Mülâkat", *Tanin*, 15 Mayıs 1328 [28 Mayıs 1912].
- Görgülü, A. (2008). *Arnavut Bağımsızlığının Osmanlı Gazetelerinden İncelenmesi 1912–1913 (Tanin, Tercüman-ı Hakikat, İkdâm ve Sabah)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- "Hacı Adil Beyin Muvâsalatı", *Sabah*, 17 Mayıs 1328 [30 Mayıs 1912].
- "İşkodradaki Mekâtib", *Tanin*, 12 Mart 1328 [25 Mart 1912].
- Külçe, S. (1944). *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*. İzmir: Ticaret Basımevi.
- "Makedonya ve Arnavudluk", *Sabah*, 1 Şubat 1327 [14 Şubat 1912].
- "Mektepler", *Tanin*, 6 Mayıs 1328 [19 Mayıs 1912].
- MMZC, Devre 2, İçtima Senesi 1, İçtima 10, c. 1, 23 Mayıs 1328 [5 Haziran 1912].
- MMZC, Devre 2, İçtima Senesi 1, İçtima 27, c. 2, 23 Haziran 1328 [6 Temmuz 1912].
- MMZC, Devre 2, İçtima Senesi 1, İçtima 28, c. 2, 25 Haziran 1328 [8 Temmuz 1912].
- "Rumeli Islahâtı", *Sabah*, 12 Mayıs 1328 [3 Haziran 1912].
- "Rumeli Mektepleri İçin", *Sabah*, 14 Kanun-i evvel 1327 [27 Aralık 1911].
- "Rumelide Mektepler", *Sabah*, 19 Kanun-i sâni 1327 [1 Şubat 1912].
- "Şuûn-ı Muhtelif", *Sabah*, 31 Kanun-i evvel 1327 [13 Ocak 1912].
- "Tesis-i Mekâtib Memurları", *Yeni Gazete*, 6 Kanun-i evvel 1327 [19 Aralık 1911].
- Türker, A. S. (1996). *2. Abdülhamit Dönemi Osmanlı Devleti'nin Arnavutluk Siyaseti*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, LIV. 1996.